

Elżbieta Bilska-Wodecka, Franciszek Mróz

Sanktuaria Pańskie. Zarys problematyki

Sanktuaria Pańskie stanowią obecnie blisko 8% wszystkich ośrodków sanktuarijnych w Europie, a w skali świata ich liczba nie przekracza 10%¹. Najwięcej sanktuariów Pańskich znajduje się w Niemczech (około 120), Hiszpanii i w Austrii (ponad 100), we Włoszech (około 40), Szwajcarii, Portugalii i Francji².

W literaturze polskiej sanktuaria poświęcone Jezusowi nazywa się sanktuariami Pańskimi. Są to miejsca, w których pielgrzymi mogą rozważać jedną bądź wiele tajemnic związanych z osobą Jezusa Chrystusa. Jedyną jak dotąd definicję sanktuariów Pańskich podał W. Zaleski, który stwierdził, że są to „miejsca szczególnego nabożeństwa do tajemnic Bożych: Świętej Trójcy, Bożego Ciała, Świętego Krzyża, Męki Pańskiej, Przemienienia Pańskiego”³. Rozwijając ją, można przyjąć, że sanktuaria Pańskie, to miejsca w ziemi uświęconej życiem Jezusa Chrystusa (Ziemia Święta) oraz miejsce i świątynie w całym świecie, upamiętniające Jego życie i dzieło, z wizerunkami przedstawiającymi tajemnice życia Zbawiciela (Zwiastowanie/Wcielenie, Narodzenie, Pokłon Trzech Króli, Chrzest, Dzieciństwo, Przemienienie Pańskie, Zmartwychwstanie i Wniebowstąpienie), krucyfikami i obrazami przedstawiającymi Jego śmierć krzyżową oraz z replikami Świętych Schodów i Świętego Grobu. Do tego typu sanktuariów należą również kalwarie oraz kościoły i kaplice, w których przechowuje się relikwie związane z tajemnicą męki i śmierci Chrystusa (relikwie Drzewa Krzyża Św. i narzędzi Męki Pańskiej), jak też miejsca cudów eucharystycznych.

Celem pracy jest przedstawienie głównych etapów rozwoju kultu Pańskiego i jego wpływu na powstawanie sanktuariów Pańskich. Opracowanie ma charakter przyczynkowy i może stanowić podstawę do dalszych badań.

1. Sanktuaria Narodzenia Jezusa Chrystusa

Kult Dzieciątka Jezus istnieje w Kościele katolickim od pierwszej poł. IV w. Pielgrzymi przybywający do Ziemi Świętej nawiedzali Grotę Narodzenia w Betlejem, nad którą, dzięki fundacji cesarza Konstantyna i jego matki Heleny, wzniesiono bazylikę. Oddawano tam cześć relikwiom żłóbka, kamiennej płycie, na której obmyto Dzieciątka Jezus po urodzeniu, a także kamieniowi, który miał być poduszka małego

Tab. 1.
Sanktuaria Dzieciątka Jezus na świecie

Miejscowość	Kraj	Nazwa figury	Typ figury
Hall	Austria	Haller Jesuskind	siedząca (26 cm)
Christkindl	Austria	Christkindl	stojąca (9 cm)
Salzburg	Austria	Loretto Kindl	stojąca (9,5 cm)
Wiedeń	Austria	Elisabethinen-Jesuskind	siedząca (22 cm)
Wiedeń	Austria	Mannersdorfer Jesulein (kopia z Pragi)	stojąca (54-82 cm)
Brüssel	Belgia	L'Enfant Jesus (kopia z Pragi)	stojąca (48 cm)
Praga	Czechy	Prazske Jezulatko	stojąca (46 cm)
Cebu City	Filipiny	Santo Nino	stojąca (32,5 cm)
Beaune, Côte d'Or	Francja	Roi de Grâce	stojąca (58 cm)
Alcoy k/Alicante	Hiszpania	Santissimo Nino del Milagre	stojąca (54 cm)
Madryt	Hiszpania	S. Nino del Remedio	stojąca (50 cm)
Nasik k/Bombaju	Indie	Infant Jesus of Prague (kopia z Pragi)	stojąca (55 cm)
Loughrea	Irlandia	Holy Infant of Prague (kopia z Pragi)	stojąca (62 cm)
Betlejem	Izrael	Dzieciątko Jezus	leżąca
Bogota	Kolumbia	Divino Nino Jesus	stojąca (90 cm)
Guadalajara	Meksyk	El Santo Nino de la Misericordia	stojąca (50 cm)
Huescalapa	Meksyk	S. Nino de Huescalapa	siedząca (60 cm)
Meksyk	Meksyk	Santo Nino Cautivo	stojąca (30 cm)
Mezquitic	Meksyk	S. Nino de Mezquitic	stojąca (10 cm)
Plateros k/Fresnillo	Meksyk	Santo Nino de Atocha	siedząca (33 cm)
Altenhohenau	Niemcy	Kolumba-Jesulein	stojąca (9 cm)
Holzen k/Donauwörth	Niemcy	Holzener Jesulein	stojąca (50 cm)
Maria Medingen k/Dillingen	Niemcy	Ebner-Jesulein	stojąca (28 cm)
Mindelheim	Niemcy	Prager Jesulein (kopia z Pragi)	stojąca (45 cm)
Monachium	Niemcy	Münchener Gnadenkindl	leżąca (60 cm)
Passau-Niedernburg	Niemcy	Christkindlein	leżąca (50 cm)
Reutberg	Niemcy	Bethlehemkindl	stojąca (52 cm)
Schildthurn	Niemcy	Wiegenknid	leżąca (30 cm)
Jodłowa	Polska	Dzieciątko Jezus z Pragi (kopia z Pragi)	stojąca (45 cm)
Sarnen	Szwajcaria	Sarner Jesuskind	stojąca (48 cm)
Arenzano	Włochy	Santo Bambino Gesu di Praga (kopia z Pragi)	stojąca (50 cm)
Ozieri	Włochy	Santo Bambino di Praga (kopia z Pragi)	stojąca

Rzym (bazylika Santa Maria in Aracoeli)	Włochy	Santo Bambino	stojąca (52 cm)
Viterbo	Włochy	Santo Bambino	stojąca (64 cm)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Rothemund, J. Puckett, *Gnadenreiche Jesukein Jesuskindwallfahrtsorte*, op. cit.

Jezusa⁴. Pielgrzymowano również do tzw. Mlecznej Groty, położonej w pobliżu bazyliki Narodzenia, gdzie według tradycji Matka Boża karmiła Dzieciątka Jezus. W Europie ważnym miejscem kultu jest „rzymskie Betlejem” czyli Bazylika Santa Maria Maggiore w Rzymie, gdzie czczone są relikwie żłóbka⁵. Według tradycji znajdująca się w tej bazylice Grota Betlejemaska została zbudowana w VII w. z kawałków skał przywożonych przez pielgrzymów z Betlejem.

Ożywienie kultu Dzieciątka Jezus nastąpiło w XIII w., dzięki św. Franciszkowi z Asyżu. On to bowiem, wraz ze swoimi współbraćmi, w skalnej grocie w Greccio, jako pierwszy, odtworzył 24 grudnia 1223 r. scenę narodzenia i złożenia Jezusa w żłóbku. Pod koniec średniowiecza kult Dzieciątka Jezus upowszechnił się w Belgii, Czechach, Holandii i Niemczech oraz w krajach skandynawskich. Figurki Dzieciątka były stawiane w okresie Bożego Narodzenia w domach, klasztorach, kaplicach zakonnych i kościołach.

Do II poł. XVII w. najbardziej znanym ośrodkiem kultu Dzieciątka Jezus była kaplica przy klasztorze karmelitanek bosych w Beaune we Francji, w której znajdowała się figurka „Małego Króla chwały” («Petit Roi de gloire»). Ruch pielgrzymkowy do Beaune został zahamowany podczas Wielkiej Rewolucji Francuskiej.

Od 1655 r. znanym centrum kultu Dzieciątka Jezus stał się kościół p.w. Matki Bożej Zwycięskiej na „Małej Stranie” w Pradze, z niewielką figurką „Pražského Jezulátka”, któremu przypisywano m.in. obronę Pragi w czasie oblężenia szwedzkiego. W 1655 r. ówczesny biskup Pragi dokonał koronacji figurki⁶. Dzięki karmelitom kult Praskiego Dzieciątka rozpowszechnił się w całym świecie chrześcijańskim. Pierwszym miejscem, gdzie zaczęto odprawiać nabożeństwa do Dzieciątka Jezus z Pragi było Arenzano⁷. Obecnie jest to największe w świecie sanktuarium Praskiego Dzieciątka. W wyniku translokacji kultu powstały kolejne sanktuaria pod tym wezwaniem, m.in. w Ozieri (Włochy), Hyderabadzie, Mangalore i Banhgalore (Indie) oraz w Jodłowej (Polska)⁸.

W okresie baroku funkcjonowało ok. 50 sanktuariów Dzieciątka Jezus (por. tab. 1). Szacuje się, że obecnie, w kościołach: katolickim i prawosławnym, występuje ponad 5000 sanktuariów maryjnych. Natomiast tylko 40 (czyli zaledwie 0,7%) poświęconych jest Dzieciątku Jezus.

2. Sanktuaria Męki Pańskiej

Jerozolima była pierwszym ośrodkiem kultu, w którym pielgrzymi mogli oddawać cześć relikwiom Męki Pańskiej, a w szczególności relikwii Krzyża Świętego. Do

pierwszych sanktuariów Pańskich poza Ziemią Świętą należały kościoły, w których przechowywano relikwie związane z życiem, męką i śmiercią Chrystusa. W czasach wczesnochrześcijańskich największa liczba tych relikwii znajdowała się w Konstantynopolu oraz Rzymie. Z VI w. pochodzi pierwsza wzmianka o kulcie, jaki oddawano w Konstantynopolu włóczni, którą przebito bok Chrystusa. Wiadomo również, że w cesarskiej kaplicy znajdowały się relikwie Krzyża Św., korona cierniowa, dwa gwoździe, szata, w której Jezus szedł na Golgotę, ampułkę z Jego krwią, a także wiele relikwii związanych z postaciami biblijnymi¹⁰.

W Rzymie, określanym już w VI w. mianem „niebiańskiej Jerozolimy”, największej relikwii Męki Pańskiej przechowywano w bazylice Św. Krzyża Jeruzolimskiego. Według Tradycji świątynię tą ufundował cesarz Konstantyn Wielki dla relikwii, które przywozła z Jerozolimy jego matka, cesarzowa Helena. Do dnia dzisiejszego przechowywane są w niej relikwie Drzewa Krzyża Świętego, gwóźdź, część tabliczki z napisem INRI (titulus), dwa ciernie z korony Chrystusa, paliczek palca św. Tomasza, którym Niewierny dotykał ran Jezusa, fragment kolumny biczowania oraz fragmenty skały z Groty Narodzenia i Grobu Świętego. W Bazylice św. Piotra pielgrzymi otaczali wielkim kultem, oprócz grobu Apostoła, relikwie Krzyża Św., włóczni św. Longina oraz Chustę św. Weroniki – święte Oblicze Chrystusa odbite na tkaninie podanej według Tradycji przez św. Weronikę, podczas drogi krzyżowej. W 1191 r. papież Celestyn III pobłogosławił nią udającego się na wyprawę krzyżową króla francuskiego Filipa II Augusta. Z kolei papież Innocenty III zapoczątkował w 1208 r. zwyczaj odprawiania procesji z relikwią, a w 1216 r. pielgrzymom, którzy uczcili Chustę nadał specjalne odpusty. Kult Świętego oblicza Zbawiciela nasilał się zwłaszcza w okresie trwania kolejnych Lat Świętych, kiedy Chusta pokazywana była pielgrzymom w piątki i dni świąteczne¹¹. Warto podkreślić, że odbity na tkaninie wizerunek oblicza Chrystusa (nazywany Veraicon) był symbolem pielgrzymki do Wiecznego Miasta¹².

W kościele poświęconym Najświętszemu Zbawicielowi na Lateranie (obecnie Archibazylika Najświętszego Zbawiciela, św. Jana Chrzcziciela i św. Jana Ewangelisty) pielgrzymi zatrzymywali się, aby uczcić relikwie stołu, przy którym Chrystus spożywał z Apostołami Ostatnią Wieczerzę. Do najczęściej odwiedzanych budowli sakralnych w Rzymie należały również Święte Schody (Sancta Scala, Gradusy), którymi prowadzono Jezusa na sąd do Piłata. Według Tradycji, w 326 r. przywozła je z Jerozolimy do Rzymu cesarzowa Helena. W architekturze chrześcijańskiej Święte Schody są kopią tych znajdujących się w kaplicy Sancta Sanctorum naprzeciw bazyliki św. Jana na Lateranie w Rzymie.

W następnych stuleciach Święte Schody budowano przy kościołach (np. w Sońnicy czy w Bonn) oraz w wielu kalwariach europejskich. Gradusy składają się z 28 stopni. W kolejnych stopniach umieszczone są relikwiarze z relikwiami świętych i męczenników. Mają one oznaczać miejsca, w których krople krwi Chrystusa upadły na stopnie schodów. Prawdopodobnie najstarszym przykładem kopii Świętych Schodów są Gradusy zbudowane w Sacro Monte w Varallo w 1627 r., a około 1630 r. w Kalwarii Zebrzydowskiej. O prawie sto lat starsze są Święte Schody zbudowane w kalwarii w Grazu (1723 r.).

Pod koniec VII w. rozwinął się na Zachodzie kult liturgiczny relikwii Drzewa Krzyża Św. związany z uroczystością Podwyższenia Krzyża Św., a w następnym stuleciu również ze świętem Znalezienia Krzyża Św.¹³ W okresie wypraw krzyżowych był kult Męki Pańskiej, a zwłaszcza kult relikwii związanych z Męką Chrystusa – Arma Christi – uważanych za „ozdobę Kościoła” i „leki świata”¹⁴. Ogromnym kultem wierni otaczali także relikwie drzewa Krzyża Św., kolumny biczowania, biczów, którymi smagany był Chrystus, korony cierniowej, gwoździ, chusty Weroniki, tabliczki z napisem INRI, włóczni, gąbki, perizonium, ampułek po oleju, którym namaszczone martwe ciało Chrystusa oraz całunu, uważanego za grobowe płótno Jezusa. Pod koniec XIII w. w kościołach Europy przechowywano ponad 100 całunów, z których każdy uważany był za oryginał. Największe jednak znaczenie zdobyło sobie płótno całunowe przechowywane w katedrze św. Jana Chrzciciela w Turynie.

Do szczególnie czczonych relikwii Męki Pańskiej w średniowieczu należały Święte Szaty – płaszcz i tunika, w które ubrany był Chrystus podczas drogi krzyżowej, a które według Tradycji odnalazła św. Helena. Od 1107 r. do dnia dzisiejszego relikwie te czczone są w katedrze w Trewirze. Pierwsze ich historycznie udokumentowane wyniesienie odbyło się w 1196 r.¹⁵

Kłęski głodu, epidemie dżumy oraz częste wojny, jakie dotknęły Europę w XIV i XV w. wpłynęły na większe związanie losu wiernych z Chrystusem Cierpiącym i Ukrzyżowanym. Szczególnym kultem w tym okresie otaczane były wizerunki Jezusa Ukrzyżowanego, Frasnoliwego i Cierpiącego („Ecce Homo”, „Vir Dolorum”, „Misericordia Domini”, Chrystus z pięcioma ranami i „Chrystus w tłoczni mistycznej”)¹⁶. Do popularnych przedstawień Zbawiciela należały także wizerunki „Salvator Mundi”, a także tzw. „Tron Łaski”, przedstawiający Boga Ojca siedzącego na tronie, trzymającego krucyfiks, a nad nim Ducha Świętego w postaci gołębicy. Kult męki Pańskiej rozwijały również Bractwa Męki Pańskiej, Przenajświętszej Krwi i Bożego Grobu. W Niemczech, narodowy charakter przybrał kult relikwii włóczni i gwoździ, dla uczczenia których papież Innocenty VI ustanowił w 1353 r. specjalną uroczystość¹⁷. Z kolei we Francji obchodzono święto korony cierniowej (Spineae Coronae Christi), które ustanowiono w związku ze sprowadzeniem przez św. Ludwika IX z Konstantynopola do Paryża w 1239 r. relikwii korony Chrystusa.

Pielgrzymi nawiedzający Jerozolimę mieli zwyczaj odwiedzać miejsca związane z osobą Chrystusa, a szczególnie te związane z męką Pańską. Zatem kult męki Pańskiej w Jerozolimie obejmował wszystkie wydarzenia z nią związane. Od I poł. XV w. trasę Drogi krzyżowej zaczęto odtwarzać poza Jerozolimą. Miejsca, w których pielgrzymi mogą rozważać kolejne wydarzenia Męki Pańskiej zostały nazwane kalwarią¹⁸. Pierwszą kalwarię zbudowano w Hiszpanii na początku XV w., to jednak Włochy uważane są za ojczyznę tych obiektów sakralnych. W tym samym czasie w Niemczech, powstawały drogi pasyjne. Głównym czynnikiem inspirującym budowę kalwarii i sacri monti było pragnienie stworzenia miejsca, w którym można by rozważać mękę Pańską oraz chęć zostawienia pamiątki po pielgrzymce do Jerozolimy.

W okresie kontrreformacji głównymi pomysłodawcami budowy tego typu obiektów kultowych byli jezuici oraz, podobnie jak pod koniec średniowiecza, franciszkanie. Naczelnymi motywami inspirującymi do zakładania kalwarii były: dążenie do rekatalizacji, ożywienie ruchu pielgrzymkowego oraz w nielicznych przypadkach osobiste intencje fundatora. Okres od II poł. XVIII do poł. XX w. charakteryzował się uzależnieniem budowy nowych kalwarii od polityki wewnętrznej państw oraz panującej w nich sytuacji polityczno-wyznaniowej w określonym czasie. Ich powstawanie było powodowane głównie motywami religijnymi, chociaż zdarzały się przypadki, że oczekiwano, aby kalwaria pełniła rolę miejsca jednoczącego społeczność lokalną. Okres po drugiej wojnie światowej budowano kalwarie głównie z motywów religijnych.

Do najbardziej znanych i często odwiedzanych przez pielgrzymów kalwaryjskich sanktuariów pasywnych należą m.in. Kalwaria Zebrzydowska, Linz, Graz, St Radegund, Varalo Sesia, Domodossola, Pakość n/Notecią, Wejherowo, Góra Świętej Anny, Kalwaria Paclawska. Odradza się także tradycja pielgrzymowania do kalwarii słowackich w Preszowie i Bańskiej Szczawnicy oraz kalwarii litewskiej w Werkach (obecnie dzielnica Wilna). Istnieją również kalwarie, które łączą kult pasywny z maryjnym. Są to przede wszystkim kalwarie polskie m.in. Kalwaria Zebrzydowska, Kalwaria Paclawska, Góra Świętej Anny, Krzeszów, Wambierzyce, Wejherowo, Piekary Śląskie oraz Sacro Monte w Varallo Sesia.

3. Sanktuaria Bożego Grobu

Od początku VII w. na terenie Europy Zachodniej zaczęły powstawać obiekty, które stanowiły kopie różnych elementów sanktuarium Bożego Grobu w Jerozolimie, głównie sarkofagu grobowego, komory grobowej, kaplicy Grobu Chrystusa a nawet rotundy Anastasis. Budowano je na podstawie szkiców, pomiarów i makiet jerozolimskiej bazyliki oraz opisów pielgrzymów, uczestników wypraw krzyżowych i podróżników¹⁹. Charakter tych budowli był początkowo symboliczny i ograniczał się do powtarzania jedynie najistotniejszych elementów oryginału. Najważniejszymi czynnikami, które warunkowały ten proces odtwarzania i kopiowania sanktuarium Bożego Grobu, było przyjęcie w wielu ośrodkach Kościoła Zachodniego jerozolimskiej liturgii Wielkiego Tygodnia, narastający kult relikwii Męki Pańskiej, a także wspomniane już udzielanie²⁰ odpustów dla ośrodków kultu religijnego i możliwość odprawienia w nich pokuty²⁰.

Do najczęściej kopiowanych obiektów sakralnych należała rotunda Anastasis, gdyż do niej kierowali swe kroki wszyscy pielgrzymi przybywający do Ziemi Świętej. Do najstarszych europejskich kaplic pełniących funkcję Anastasis należy zbudowany przed 822 r. kościół św. Michała w Fuldzie, kaplica św. Maurycego wzniesiona w 975 r. przy katedrze w Konstancji, prosta rotunda w opactwie Saint Gallen, zbudowana przed rokiem 990 oraz XI-wieczny kościół w Paderborn²¹. Należy jednak podkreślić, że dopiero od połowy XI w. starano się precyzyjnie odtwarzać rotundę Anastasis, ko-

rzyszając z dokładnych wymiarów jerozolimskiej budowli. Szacuje się, że w okresie od początku IX do końca XV w. na terenie Europy powstało około 24. takich budowli.

Narastający, zwłaszcza w XI i XII w., kult Bożego Grobu spowodował, że coraz częściej kopie Grobu Świętego umieszczano nie w centralnej budowli, pełniącej funkcje Anastasis, lecz w kaplicach kościelnych. Najstarsza kaplica Bożego Grobu w Europie została wzniesiona przed katedrą w Vienne około 875 r. W kolejnych wiekach kaplice Grobu Chrystusa powstały m.in. w Konstancji, St. Gallen, Aquapendente (ok. 1000 r.), Paderborn (1036 r.), Neuvey (1045 r.), Piacenzy (1055 r.), Cambrai (1063–64 r.), Akwilei (przed 1077 r.), Palerze (1085 r.), St. Hubert-en-Ardenne (1087 r.), Pawii (1090 r.) i Fuldzie (przed 1092 r.)²². Warto podkreślić, że do XIX w., tylko na terenie Niemiec zbudowano około 50 kopii jerozolimskiej kaplicy Grobu Świętego²³.

Oprócz kopii kaplic Bożego Grobu i budowli pełniących funkcję Anastasis, w okresie średniowiecza powstawały również realizacje ambitniejsze, w których odtwarzano całe założenie bazyliki Grobu Chrystusa w Jerozolimie. Do takich budowli należał kościół w benedyktyńskim opactwie w Saint-Riquier w Pikardii i tzw. Jerozolima Bolońska, założona w V w. przez biskupa Petroniusza, po powrocie z pielgrzymki do Jerozolimy²⁴.

W kształtowaniu się zwyczaju budowania Bożych Grobów ogromny udział mieli Kanonicy Regularni Stróżowie Grobu Jerozolimskiego, zwani w Polsce popularnie bożogrobcami lub miechowitami. W swych znaczniejszych domach klasztornych kanonicy sami organizowali „zastępcze” sanktuaria pielgrzymkowe wokół kaplic Grobu Pańskiego i relikwii Drzewa Krzyża Świętego. Często otrzymywały one odpusty zbliżone do tych, które posiadała bazylika Grobu Chrystusa w Jerozolimie. Wśród wielu świątyń na terenie Polski, należących niegdyś do bożogrobców, tylko w trzech zachowały się kaplice Grobu Pańskiego: w bazylice p.w. Grobu Bożego w Miechowie, w bazylice pw. Ducha Świętego w Przeworsku i w kościele św. Apostołów Piotra i Pawła w Nysie.

4. Sanktuaria eucharystyczne

Typowe dla średniowiecznego rozwoju kultu eucharystycznego były miejsca związane z cudami eucharystycznymi. Rozwój tych sanktuariów przypadał na okres od XII do poł. XVIII w. Oddaje się w nich cześć św. Hostii, np. w Sienie lub Krwi Pańskiej np. w Heiligenblut.

Jednym z najbardziej rozwijających się kultów w okresie reformy potrydenckiej, był także kult eucharystyczny, powstały w rezultacie reakcji zakwestionowania przez protestantów rzeczywistej obecności Chrystusa pod postacią chleba i wina. Z rozwojem tego kultu wiąże się zapoczątkowane we Włoszech w 1527 r. 40-godzinne nabożeństwo.

W Polsce sanktuaria Krwi Chrystusa znajdują się w Bisztyнку i Częstochowie. Bardzo znanym sanktuarium Bożego Ciała w średniowieczu był kościół p.w. Bożego Ciała w Poznaniu. Według źródeł historycznych, w latach 1493-1604, zasięg tego sanktuarium wykraczał daleko poza granice Polski.

Tab. 4.

Najważniejsze sanktuaria eucharystyczne (Bożego Ciała i Krwi Chrystusa) na świecie

Miejscowość	Kraj	Przedmiot kultu
Heiligenblut	Austria	Relikwie Świętej Krwi, która według tradycji wytrysnęła w 914 r. z wizerunku Ukrzyżowanego Chrystusa, który został profanowany.
Brugia	Belgia	Relikwiarz Świętej Krwi, który jak podaje tradycja, ma zawierać kilka kropli krwi i wody zmytych z ciała Ukrzyżowanego Jezusa przez Józefa z Arymatei.
Erding	Niemcy	Najświętszy Sakrament
Walldürn	Niemcy	Relikwiarz z korporalem nasiąkniętym Świętą Krwią
Weingarten	Niemcy	Relikwiarz Świętej Krwi – część relikwii z sanktuarium w Mantui.
Bisztynek	Polska	Obecnie przedmiotem kultu jest cudowny krucyfiks. Korporal, na który spadły krople Krwi Chrystusa został wysłany do Rzymu, skąd już nie powrócił.
Częstochowa	Polska	Relikwiarz Świętej Krwi – część relikwii z sanktuarium w Mantui. Relikwię otrzymano od Sióstr Przenajdroższej Krwi z Schellenbergu w Księstwie Lichtensteinu.
Głotowo	Polska	Najświętszy Sakrament
Jankowice Rybnickie	Polska	Najświętszy Sakrament
Poznań	Polska	Najświętszy Sakrament
Santarem	Portugalia	Monstrancja z cudowną Hostią
Bari	Włochy	Cień splamiony Świętą Krwią, która co pewien czas przyjmuje formę płynną
Bolsena	Włochy	Relikwiarz z kamieniem z posadzki, na który upadły krople Krwi Chrystusa podczas cudu eucharystycznego w 1263 r.
Ferrara	Włochy	Szaty i naczynia liturgiczne splamione w Krwią Chrystusa podczas cudu eucharystycznego w 1171 r.
Lanciano	Włochy	Monstrancja, w której przechowuje się cudowną Hostię i zakrzepłą Krew
Lucca	Włochy	Fragment rośliny splamionej Świętą Krwią
Mantuia	Włochy	Relikwiarz z cząstka ziemi nasiąkniętej Krwią Chrystusa, którą według tradycji św. Longinus zebrał na Golgocie.
Orvieto	Włochy	Relikwiarz z Świętym Korporalem, na którym widnieje 25 śladów Krwi Chrystusa. Korporal został przyniesiony w uroczystej procesji do Orvieto, z pobliskiej Bolseny, gdzie w 1263 r. w kościele św. Krystyny miał miejsce cud eucharystyczny.
Rzym	Włochy	Relikwie z fragmentem materiału nasiąkniętego Świętą Krwią
Siena	Włochy	Relikwiarz z puszką Świętych Hostii

Źródło: opracowanie własne.

5. Sanktuaria Najświętszego Serca Jezusa

Od XVII w. w Kościele katolickim rozwija się kult Najświętszego Serca Pana Jezusa. Do jego rozwoju w ogromnej mierze przyczyniła się francuska zakonnica Małgorzata Maria Alacoque, z klasztoru wizytek w Paray-le-Monial. To właśnie jej, podczas tzw. Wielkich Objawień, Chrystus ukazał swoje Serce i przekazał orędzie, w którym zażądał ustanowienia osobnego święta Najświętszego Serca, określił kult oraz złożył wielkie obietnice dla osób, które się Jemu poświęcą i ofiarują²⁵. Paray-le-Monial stało się słynnym sanktuarium Serca Jezusowego, skąd kult rozprzestrzenił się na inne kraje²⁶. Nabożeństwo do Najświętszego Serca Chrystusowego w początkowej fazie krzewiły zwłaszcza siostry wizytki, a następnie jezuiti. W 1729 r. papież Benedykt XIII odrzucił jednak prośbę o ustanowienie święta Serca Jezusa, którą skierowali do niego król Portugalii, zakon wizytek i wielu biskupów. Dopiero w 1765 r., na prośbę biskupów polskich, Święta Kongregacja Obrzędów wydała dekret zezwalający na obchodzenie święta Najświętszego Serca Pana Jezusa w diecezjach polskich oraz w Arcybactwie Rzymskim²⁷.

W 1856 r. papież Pius IX wprowadził święto Najświętszego Serca Pana Jezusa do kalendarza liturgicznego Kościoła Powszechnego, a papież Leon XIII w 1889 r. podniósł je do rangi uroczystości pierwszej klasy. Jedną z form kultu Najświętszego Serca Jezusowego jest praktyka osobistego i rodzinnego poświęcenia się Sercu Jezusa. W samej tylko Polsce do 1939 r. aktu tego dokonało ponad 600 tys. rodzin. Bożemu Sercu poprzez swoje episkopaty poświęciły się m.in. Francja, Meksyk i Polska, a przez swoich prezydentów m.in. Ekwador, Kolumbia, Belgia i Hiszpania. W 1899 r. papież Leon XIII ogłosił encyklikę *Annum sacrum*, poświęconą Najświętszemu Sercu Jezusa i zawierzył Mu cały świat²⁸. Do innych form kultu Serca Jezusowego należy także praktyka dziewięciu pierwszych piątków miesiąca, połączona ze spowiedzią i komunią św. wynagradzającą; „Godzina Święta” oraz odmawianie litanii do Najświętszego Serca Pana Jezusa (zatwierdzonej w 1899 r.). Kult Serca Jezusowego przez wieki rozwijały też Bractwa Serca Jezusowego i Apostolstwa Modlitwy. W 1890 r., w dwusetną rocznicę śmierci św. Marii Małgorzaty Alacoque, Stolica Święta przyznała sanktuarium w Paray-le-Monial przywilej nadzwyczajnego Roku Jubileuszowego. Na przełomie XIX i XX w. przyjął się zwyczaj koronowania figur i obrazów Najświętszego Serca Pana Jezusa. Pierwszej takiej koronacji dokonał w 1900 r. arcybiskup Meksyku. W kolejnych latach ukoronowanych zostało ok. 500 wizerunków Serca Bożego w Francji, Belgii, Włoszech, Meksyku, Brazylii, Wenezueli, Urugwaju, Turcji, Indiach oraz Australii. Jednak w 1909 r. papież Pius X, zatwierdził dekret Św. Kongregacji Obrzędów, która zabroniła koronacji obrazów i figur Najświętszego Serca Jezusa, zezwalając jedynie na złożenie korony u stóp wizerunku²⁹. W 1932 r. papież Pius XI w encyklice *Caritate Christi* zalecił kult Najświętszego Serca Bożego, jako jeden ze środków zbawienia.

6. Sanktuaria Bożego Miłosierdzia

W latach 30. XX w. w wielu krajach świata zaczął rozwijać się kult Bożego Miłosierdzia w formach objawionych siostrze Faustynie. Za początek tego kultu uznaje się dzień 22 lutego 1931 r., kiedy to, przebywającej w klasztorze płockim siostrze Faustynie Kowalskiej objawił się Miłosierny Chrystus. Podczas objawienia Jezus polecił Faustynie namalować obraz Bożego Miłosierdzia z podpisem „Jezu, ufam Tobie” i wyraził pragnienie, aby ustanowiono święto Miłosierdzia³⁰. Pierwszymi ośrodkami kultu Miłosierdzia Bożego stał się kościół pw. św. Michała w Wilnie oraz kaplice klasztorne siostr Matki Bożej Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach i Płocku.

Tragiczne lata drugiej wojny światowej przyniosły nasilenie kultu Męki Pańskiej i kultu Bożego Miłosierdzia. Do najbardziej popularnych nabożeństw parafialnych należało nabożeństwo Drogi krzyżowej, za odprawienie którego papież Pius XI i Paweł VI udzielili specjalnych odpustów. Kult Bożego Miłosierdzia rozpowszechniali w wielu krajach Polacy emigrujący z Polski, a po 1945 r., głównie polscy księża: marianie, pallotyni, jezuita i franciszkanie, pracujący na emigracji w wielu placówkach duszpasterskich.

W sierpniu 1948 r. kościół p.w. św. Michała w Wilnie został zamknięty. Od tego momentu głównym ośrodkiem kultu Miłosierdzia Bożego została kaplica klasztorna w Krakowie-Łagiewnikach. W 1951 r. kard. Adam Sapieha udzielił odpustu zupełnego na okres siedmiu lat, osobom nawiedzającym łagiewnicką kaplicę w Niedzielę Przewodnią, co przyczyniło się do dalszego rozwoju kultu. Z kolei w grudniu 1949 r. ordynariusz diecezji częstochowskiej, biskup Teodor Kubina poświęcił w Częstochowie kaplicę zakonną pallotynów, w której umieszczono obraz Pana Jezusa Miłosiernego. Dolina Miłosierdzia, jak nazwano ten ośrodek stała się odtąd drugim po krakowskich Łagiewnikach centrum kultu Miłosierdzia Bożego w Polsce. Niestety 1959 r. Kongregacja św. Oficjum ogłosiła Notyfikację, która zakazywała rozpowszechniania obrazu Jezusa Miłosiernego i nabożeństwa do Miłosierdzia Bożego w formach proponowanych przez siostrę Faustynę.

Ponowne przebadanie pism Sługi Bożej s. Faustyny, wykazanie błędów we wcześniejszych przekładach Dzienniczka, proces informacyjny s. Faustyny oraz nieprzerwana pobożność ludowa do Miłosierdzia Bożego w formie proponowanej przez mistyczkę z Łagiewnik sprawiły, że 15 kwietnia 1978 r. Święta Kongregacja Doktryny Wiary odwołała Notyfikację z 1959 r.

Ważnymi wydarzeniami w dalszym rozwoju kultu Bożego Miłosierdzia było ogłoszenie przez Ojca Świętego Jana Pawła II encykliki *Dives in misericordia* (1980 r.) oraz beatyfikacja (18 kwietnia 1993 r.) i kanonizacja (30 kwietnia 2000 r.) s. Faustyny Kowalskiej. Dnia 5 maja 2000 r. Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów wydała dekret ustanawiający święto Miłosierdzia Bożego w całym Kościele, potwierdzając tym samym powszechny charakter kultu Bożego Miłosierdzia.

Tab. 3.
Najważniejsze sanktuaria Bożego Miłosierdzia na świecie

Miejscowość	Kraj	Wezwanie parafii/kościola	Patronat
Mendoza	Argentyna	katedra	kler diecezjalny
Melbourne	Australia	Jezusa Miłosiernego	kler diecezjalny
Liberta	Boliwia	Miłosierdzia Bożego	zakonny (franciszkanie)
Itaperuna	Brazylia	św. Rity	zakonny (pallotyni)
Rio de Janeiro	Brazylia	Miłosierdzia Bożego	zakonny (pallotyni)
Mariola	Filipiny	Miłosierdzia Bożego	kler diecezjalny
Bulacan	Filipiny	Miłosierdzia Bożego	kler diecezjalny
Mississauga	Kanada	Miłosierdzia Bożego	kler diecezjalny
Kyonggi-Do	Korea Południowa	Delegatura Jezusa Miłosiernego	zakonny (pallotyni)
Tenango del Aire	Meksyk	św. Jana Chrzciciela	zakonny (pallotyni)
Lima	Peru	Miłosierdzia Bożego	kler diecezjalny
Częstochowa	Polska	Miłosierdzia Bożego	zakonny (pallotyni)
Kraków-Łagiewniki	Polska	kaplica pw. św. Józefa	Zgromadzenie Matki Bożej Miłosierdzia
Myślubórz	Polska	Miłosierdzia Bożego	zakonny (siostry Jezusa Miłosiernego)
Ruhango	Ruanda	Miłosierdzia Bożego	zakonny (pallotyni)
Smizany (diecezja spiska)	Słowacja	Podwyższenia Krzyża	zakonny (pallotyni)
Lombard	Stany Zjednoczone	Miłosierdzia Bożego	zakonny
Stockbridge	Stany Zjednoczone	Miłosierdzia Bożego	zakonny (marianie)
Kiabakari	Tanzania	Miłosierdzia Bożego	kler diecezjalny
Winnica	Ukraina	Miłosierdzia Bożego	kler diecezjalny
Fawley Court k. Londynu	Wielka Brytania	Miłosierdzia Bożego	zakonny (marianie)
Rzym	Włochy	kościół Santo Spirito in Sassia	kler diecezjalny oraz Zgromadzenie Matki Bożej Miłosierdzia

Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Socha, *Rozwój kultu Bożego Miłosierdzia w Polsce i na świecie*, Peregrinus Cracoviensis, 9 (2000), s. 132-144.

Zakończenie

Sanktuaria poświęcone Jezusowi Chrystusowi stanowią 7,5% w ogólnej liczbie ośrodków kultu religijnego w Europie. Zawsze stanowiły ważny element w życiu

religijnym kontynentu. Większość z nich ma średniowieczną historię swojego powstania. Warty podkreślenia jest fakt, że sanktuaria Pańskie są fenomenem religijności iberogermańskiej.

Współczesna sieć sanktuariów Pańskich jest dziedzictwem wielowiekowej tradycji. Pielgrzymki do miejsc związanych z życiem Jezusa Chrystusa znane są od pierwszych wieków chrześcijaństwa. Pierwszym i najważniejszym sanktuarium poświęconym Chrystusowi była Jerozolima. Później sanktuaria Pańskie zaczęły powstawać w innych regionach Europy. W większości z nich czczone są relikwie lub cudowne wizerunki. Do nielicznych należą ośrodki kultu związane z objawieniami Jezusa Chrystusa.

Ze względu na przedmiot kultu wydziela się: sanktuaria Narodzenia Jezusa Chrystusa, Męki Pańskiej (sanktuaria cudownych wizerunków Pana Jezusa Cierpiącego, Ubiczowanego, Konającego, Ukrzyżowanego, Miłosiernego „Ecce Homo”; relikwii Ciernia Korony Pana Jezusa, Drzewa Krzyża Świętego, gwoździa, relikwii Najdroższej Krwi Chrystusa oraz sanktuaria kalwaryjskie i Świętych Schodów), Bożego Grobu, eucharystyczne (Bożego Ciała i Najdroższej Krwi Pana Jezusa), Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz Bożego Miłosierdzia.

Przypisy:

¹ M. L. Nolan, S. Nolan, *Christian pilgrimage in modern Western Europe*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, Londyn 1989, s. 117.

² *Ibidem*, s. 120.

³ W. Zaleski (oprac. Łempiczy M. J.), *Sanktuaria Polskie. Katalog encyklopedyczny miejsc szczególnej czci Osób Trójcy Przenajświętszej, Matki Bożej i Świętych Pańskich*, Wyd. Salezjańskie, Warszawa 1988, s. 7.

⁴ K. Szczepkowska-Naliwajek, *Relikwiarze średniowiecznej Europy od IV do początku XVI w. Geneza, treści, styl i techniki wykonywania*, Wyd. ATK, Warszawa 1996, s. 34.

⁵ Relikwie żłobka betlejemskiego zachowały się do dnia dzisiejszego i są umieszczone w drogocennym relikwiarzu, który w okresie Bożego Narodzenia ustawiony jest przed ołtarzem głównym bazyliki.

⁶ Zob. *Najświętsze Cudowne Praskie Dzieciątko Jezus*, w Drukarni „Czasu” Fr. Kluczyckiego i Sp., Kraków 1899; *Cudowne Praskie Dzieciątko Jezus. Historia – łaski odebrane – nabożeństwo*, Wyd. „Głos Karmelu”, Kraków 1928; L. Nemeč, *The Infant of Prague*, Benziger Brothers, New York-Boston-Cincinnati-Chicago-San Francisco 1958; L. Nemeč, *The Great and Little One of Prague*, Philadelphia 1959.

⁷ Por. G. Venturini, P. Perlenghini, E. Bonino, *Il santuario di Gesù Bambino in Arenzano*, Edizioni Teresa e Arenzano 1990; G. Farnedi, *Guida ai santuari d'Italia*, Edizioni Piemme 1998, s. 92-93.

⁸ Por. L. Nemeč, *The Infant of Prague*, op. cit., s. 120-236; G. Farnedi, *Guida ai santuari d'Italia*, op. cit., s. 379.

⁹ M. Rothmund, J. Puckett, *Gnadenreiche Jesukein Jesuskindwallfahrtsorte. Entstehung, Geschichte, Brauchtum*, Buch-Kunstverlag Autenried, Autenried 1982.

¹⁰ J. Kracik, *Relikwie*, Wyd. Znak, Kraków 2002, s. 142-143.

¹¹ H. D. Wojtyska, *Kult Świętego oblicza Chrystusa* [w:] H. D. Wojtyska (red.), *Kult Męki Pańskiej. Historia i terażniejszość*. Materiały z sesji naukowej w Olsztynie, 3-4 III 2001 r., Studio Poligrafii Komputerowej „SQL” s.c., Olsztyn 2001, s. 106-109.

¹² *Pielgrzymi w Rzymie, Główny Komitet Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, Wyd. Muza, Warszawa 2000, s. 33.

¹³ Jako pierwsze w Kościele Rzymskim przyjęło się święto Podwyższenia Krzyża Świętego – obchodzone w Rzymie już ok. 690 r. Święto Znalezienia Krzyża Świętego przyjęło się ok. 800 r. i obchodzone było 3 maja. Oba święta przetrwały w kalendarzu Kościoła katolickiego do 1960 r., kiedy święto Znalezienia zostało zniesione. Por. A. Witkowska, *Titulus ecclesiae. Wezwania współczesnych kościołów katedralnych w Polsce*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1999, s. 77.

¹⁴ J. Kopeć, *Nurt pasyjny w średniowiecznej religijności polskiej* [w:] H.D. Wojtyska, J.J. Kopeć, *Męka Chrystusa wczoraj i dziś*, KUL, Lublin 1981, s. 57.

¹⁵ W 1512 r. papież Leon X ustanowił siedmioletni cykl wystawienia Szat i udzielił odpustu zupełnego dla pielgrzymów, przybyłych w tym czasie do sanktuarium. Podczas rewolucji francuskiej relikwie były przechowywane w kaplicy biskupiej w Augsburgu. Ponownie do katedry w Trewirze powróciły w 1810 r., a na ich uroczyste wystawienie przybyło ponad 220 tys. pielgrzymów. Kolejne wystawienia w 1844, 1891 i 1933 r. zgromadziły a każdym razem ponad 2 miliony pątników. Por. J. Kracik, *Relikwie, op. cit.*, s. 148-149.

¹⁶ Por. J. Le Goff, *Człowiek średniowiecza* [w:] J. Le Goff (red.), *Człowiek średniowiecza*, Oficyna Wydawnicza Volumen, Wyd. Marabut, Warszawa-Gdańsk 2001, s. 15.

¹⁷ J. Kopeć, *Nurt pasyjny, op. cit.*, s. 57.

¹⁸ Kalwaria zatem jest obiektem sakralnym składającym się z kościołów kaplic zbudowanych w krajobrazie i tworzących całość pod względem programu, który jest miejscem modlitwy, rozmyślenia Męki i śmierci Jezusa. Zdarzają się jednak kalwarie, których program obejmuje wydarzenia związane z dzieciństwem Jezusa, Jego działalnością publiczną oraz te związane z męką do Jego śmierci na Krzyżu, a czasem przypominające Zmartwychwstanie lub Wniebowstąpienie.

¹⁹ Por. W. Mruk, *Pielgrzymowanie do Ziemi Świętej w drugiej połowie XIV wieku*, Tow. Wyd. „Historia Iagellonica”, Kraków 2001, s. 57-76.

²⁰ Z. Bania, *Święte miary jerozolimskie. Grób Pański. Anastasis, Kalwaria*, Wyd. Neriton, Warszawa 1997, s. 21.

²¹ *Ibidem*, s. 21-28.

²² *Ibidem*, s. 29.

²³ Por. G. Dalman, *Das Grab Christi in Deutschland*, Dieterichische Verlagsbuchhandlung, Leipzig 1922, s. 26-137.

²⁴ Por. S. Kobielius, *Niebiańska Jerozolima, op. cit.*, s. 68; Z. Bania, *Święte miary, op. cit.*, s. 32-33.

²⁵ Por. E. Hanter, *Historia kultu Najświętszego Serca Pana Jezusa*, Łomżyńska Księgarnia Diecezjalna, Łomża 1998, s. 17-25.

²⁶ Por. *Paray-le-Monial i kult Serca Jezusowego*, (przekł. Promna M. A.) SS. Wizytki, Kraków 1990, bns.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ W. Zaleski, *Rok Kościelny. Święta Pańskie, Matki Bożej, Apostołów, Świętych i Błogosławionych Polskich oraz dni okolicznościowe*, t. 2, Wyd. Salezjańskie, Warszawa 1993, s. 72; Polski tekst encykliki zamieszczono m.in. w *Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis*, 1899, nr VI-VIII, s. 82-85.

²⁹ *O koronowaniu obrazów Serca P. Jezusa*, „Posłaniec Apostolstwa Serca Jezusowego”, 11 (1908), s. 328-329.

³⁰ Błogosławiona s. M. Faustyna Kowalska, *Dzienniczek, Miłosierdzie Boże w duszy mojej*, Wyd. Ks. Marianów, Warszawa 1995, s. 36, nr. 47-50.

Sanctuaries to Our Lord Jesus

(SUMMARY)

Sanctuaries devoted to Jesus Christ account for 7.5% of the total number of religious cult sites in Europe. It is estimated that their global share of religious cult sites does not exceed 10%. The largest numbers of the Lord's sanctuaries are located in Germany (ca. 120), Spain and Austria (more than 100 each), Italy (ca. 40), Switzerland, Portugal and France. Most of those have a medieval heritage. Scholars researching the cult of Christ stress that His sanctuaries are characteristic for the Ibero-German religiousness.

Pilgrims visited sties linked with the life of Jesus Christ as early as at the beginning of Christianity. Jerusalem was the first and foremost sanctuary to Christ with the worship of places linked with His public activity and Passion. Slowly, sanctuaries evolved outside Jerusalem. Most of those have relics or miraculous images of Jesus Christ. Very few sanctuaries are linked with revelations of Jesus.

From the historical and theological point of view, the Lord's sanctuaries can be broken down into three groups: of Christmas, Baby Jesus and Passion sanctuaries (sanctuaries of the miraculous images of the Jesus Suffering, Flagellated, Dying, Crucified, Merciful Ecce Homo; relics of the Thorn from Lord Jesus' Crown, the Holy Wood of the Cross, the Nail, relics of the Jesus' Precious Blood and the Calvary and the Holy Stairs sanctuaries), the Holy Sepulchre, Eucharistic (Corpus Christi and the Precious Blood), the Sacred Heart of Jesus and the Divine Mercy.

Elżbieta Bilaska-Wodecka, dr
Franciszek Mróz, mgr
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
Kraków